

«Τόποι-Μνημεία-Μουσεία για τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης»

Εθνική Αντίσταση

Λογοτεχνία-Αυτοβιογραφικά κείμενα

ΣΤΟ ΕΑΜ ΝΕΩΝ

Το παιδί με τη βιολέ φανέλα

[...] Πήγα σε δυο τρεις μέρες και ρώτησα. Μου είπαν: «Έξω από τον κινηματογράφο Αλκαζάρ». Τον είδα από μακριά. Φορούσε παπούτσια και την ίδια βιολέ φανέλα. Είχε ένα καροτσάκι και πουλούσε τομάτες. Με είδε κι ενθουσιάστηκε. Το ίδιο κι εγώ. Με ξαναρώτησε ποιος μ' έστελνε στο στρατόπεδο, και αν ήμουν οργανωμένη. Δεν είχα ιδέα. Σχεδόν δεν καταλάβαινα τι μου έλεγε. Ύστερα άρχισε να μου μιλά για το ΕΑΜ, το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο.

- Τι μέτωπο; τον ρώτησα γεμάτη απορία.

- Μέτωπο από διάφορα δημοκρατικά κόμματα που σκοπό έχουν να παλέψουν όλα μαζί για την απελευθέρωσή μας. Είναι μία νέα «Φιλική Εταιρεία», μου είπε και συνέχισε να μου λέει κι άλλα πολλά.

Ενθουσιάστηκα. Έμεινα και συζητούσα μαζί του όλο το πρωί. Του ζήτησα να με πάρει κι εμένα στην οργάνωση. Ο παππούς μου θα το 'θελε πολύ, σκέφτηκα.

Ο Βασίλης με ρώτησε:

-Πόσο χρονών είσαι;

-Είμαι πια μεγάλη, του είπα. Τα 'χω κλείσει τα δεκατέσσερα.

Με κοίταξε παρατεταμένα με τα όμορφα καταπράσινα μάτια του και γέλασε. Ένιωσα λίγο στενάχωρα.

Στο μεταξύ περνούσαν γνωστοί του από το καροτσάκι του, έπαιρναν λίγες τομάτες σε μια χαρτοσακούλα, κι έφευγαν. Ήρθε και κάποιος Τάκης και μίλησαν αρκετή ώρα λίγο πιο πέρα να μην ακούω εγώ. Ήταν ο Τάκης ο Τάλλαρς, στέλεχος του ΕΑΜ.

-Είναι η κοπελίτσα που με βοήθησε να το σκάσω, του είπε. Τι λες;

Ο Τάκης μου έσφιξε θερμά το χέρι και έφυγε λέγοντας στον Βασίλη. Εντάξει. Ήρθε η ώρα να φύγω κι εγώ. Μου 'βαλε μερικές τομάτες κι εμένα και στον πάτο της σακούλας ένα χαρτί.

-Είναι παράνομη εφημερίδα, μου είπε. Δωσ' τη να τη διαβάσουν και στο σπίτι σου και μίλησέ τους για την οργάνωση να βοηθήσουν κι αυτοί. Από αυτή τη στιγμή είσαι εαμίτισσα. Είσαι γενναίο κορίτσι. Θα σε πάρω στην ομάδα μου. Θα δουλεύουμε μαζί.

Πήγα στο σπίτι μας, έβγαλα τις τομάτες από τη σακούλα και πήρα στα χέρια μου τη μικρή μονόφυλλη εφημεριδούλα. Ήταν «Ο Μαχητής» που έβγαινε πολυγραφημένη από το ΕΑΜ στη Θεσσαλονίκη, αντίθετα με την «Ελεύθερη Ελλάδα» που ερχόταν τυπωμένη από το βουνό κι ήταν μια κανονική εφημερίδα. Όταν κράτησα τον «Μαχητή» στα χέρια μου και άρχισα να τον διαβάζω, με κυρίεψε δέος. Μου φαινόταν πολύ μεγάλη για την ηλικία μου αυτή η τιμή κι έλεγα διαρκώς μέσα μου «Εγώ, για την πατρίδα;»

Από το ίδιο κιάλας βράδυ άρχισε η δουλειά με γράψιμο στους τοίχους. Για να βρίσκομαι στο κέντρο και να δουλεύω στην οργάνωση, δεν ξαναπήγα στο στρατόπεδο, ούτε ξανάμεινα στου παππού μου. Πήγαινα μόνο για λίγο, να τον δω και να του πάω εφημερίδες και προκηρύξεις που τις μοίραζε κι αυτός με τη σειρά του στους φίλους της περιοχής. Μου έλεγε:

-Μπράβο παιδί μου. Έτσι σε θέλω. Όμως πρόσεχε. Πρόσεχε πολύ.

Η εμπιστοσύνη του παππού σ' εμένα με έπεισε πως είχα πια μεγαλώσει.

Το στέκι μας ήταν στη γωνία Σπανδονή κι Ερμού. Εκεί που σκότωσαν αργότερα τον Λαμπράκη. Ο Βασίλης δεν πουλούσε πια τομάτες. Είχε περάσει η εποχή. Το παράνομο υλικό το κρύβαμε μέσα σε πανεράκια με λάστιχα, καρφίτσες, παραμάνες κι άλλα ψιλικά που τα πουλούσαν τα παιδιά της ομάδας.

Όλοι στη δουλειά

Τις νύχτες που μας έκλειναν μέσα μαζευόμασταν γύρω από τη λάμπα και γράφαμε τρικ. Κάτι μικρά χαρτάκια με συνθήματα που τα πετούσαμε στους δρόμους. Είχα επιστρατεύσει και τη μάνα μου και την αδερφή μου και γράφανε κι αυτές πάνω σε κομματάκια που κόβαμε από τα τετράδιά μας. Τότε δεν ήταν και πολύ εύκολο να βρεις χαρτί, γιατί «η πώλησις χάρτου και η παρασκευή εντύπων» απαιτούσαν «ιδιαιτέραν έγκρισιν», από το τμήμα διαχειρίσεως χάρτου. Λίγο αργότερα μάλιστα μάζεψαν όλα τα λευκά χαρτιά με την παρακάτω διαταγή

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΔΙΑ ΤΟΝ ΛΕΥΚΟΝ ΧΑΡΤΗΝ

Οι κάτοχοι λευκού χάρτου γραφής, οιοδήποτε σχήματος, υποχρεούνται όπως μέχρι της 15ης Μαρτίου, προσφέρουν προς αγοράν εις την Ελληνογερμανικήν εταιρίαν χάρτου όλα τα διαθέσιμα αποθέματά των. (Τσιμισκή 10)

Εις τους παραβάτας θέλουν επιβληθή αυστηραί κυρώσεις.

Γερμανικόν Γραφείον Τύπου

Διαχείρισης χάρτου

11-2-43

Γι' αυτό κι εμείς γράφαμε σε ό,τι χαρτί έλεφτε στα χέρια μας, από χαρτοσακούλα μέχρι περιθώριο εφημερίδας.[...]

Στη μεγάλη συγκέντρωση

Δυο τρεις βδομάδες μετά το συλλαλητήριο της 25ης Μαρτίου, ο Βασίλης μου είπε ότι θα πηγαίναμε σε μια μεγάλη συγκέντρωση της ΕΠΟΝ και θα γυρίζαμε το βράδυ. Το είπα στους δικούς μου και ξεκινήσαμε πρωί πρωί. Ανεβήκαμε στα Χίλια Δέντρα και από κει πήραμε ένα μονοπάτι προς τα ανατολικά. Στο δρόμο προσπερνούσαμε και μας προσπερνούσαν μικρές συντροφίες εκδρομέων που είχαν την ίδια μ' εμάς κατεύθυνση. Στη διαδρομή ξανακουβεντιάζαμε αυτά που θα λέγαμε στη συγκέντρωση. Εκτός από το Βασίλη, θα μιλούσα κι εγώ και θα έλεγα κάτι σχετικά με τα τρικ.

Ύστερα από αρκετή πεζοπορία φτάσαμε σ' ένα δάσος γεμάτο πεύκα και βελανιδιές· στο δάσος του Κουρί, κοντά στο Ασβεστοχώρι. Σε κάθε στροφή συναντούσαμε παιδιά που μας έδειχναν το μονοπάτι που έπρεπε ν' ακολουθήσουμε, ώσπου βγήκαμε σ' ένα ξέφωτο. Ήταν γεμάτο με νέους που κάθονταν όλοι κάτω στο χορτάρι.

-Τόσο μεγάλη συγκέντρωση;

-Ναι, μου λέει ο Βασίλης, είναι η πρώτη Συνδιάσκεψη της ΕΠΟΝ Θεσσαλονίκης. Όλοι αυτοί που βλέπεις είναι στελέχη μας. Η ΕΠΟΝ, η Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων που προήλθε από την ένωση δέκα νεολαιίστικων οργανώσεων ιδρύθηκε στις 23 του Φλεβάρη του 1943 και όλοι εμείς που είμαστε στο ΕΑΜ Νέων, περάσαμε σ' αυτήν και γίναμε Επονίτες.

Ένωσα περήφανη που βρέθηκα κι εγώ σε μια τέτοια συγκέντρωση. Καθίσαμε κάτω κι εμείς μαζί με τους άλλους και σε λίγο άρχισαν οι ομιλίες. Μετά τις ομιλίες έγιναν προτάσεις και συζητήθηκαν απόψεις με τα παιδιά.

Ήρθε και η σειρά μου να μιλήσω. Ήθελα να πω ότι τα τρικ έπρεπε να τα γράφουμε όλοι κι από τις δύο μεριές, όπως τα έγραφε και η ομάδα μας, ώστε, όπως κι αν πέσουν, να διαβάζονται, γιατί ο κόσμος φοβόταν να σκύψει να τα πάρει. Στάθηκα όρθια και, όταν είδα να με κοιτάζουν όλοι εκείνοι οι νέοι, τα 'χασα. Ο Βασίλης που το κατάλαβε πετάχτηκε πάνω και είπε:

-Η συναγωνίστρια Ελευθερία έχει να προτείνει αυτό κι αυτό. Έτσι μ' έβγαλε από τη δύσκολη θέση.

Μετά το συνέδριο έγιναν απαγγελίες και τραγουδήσαμε και χορέψαμε με μουσική που έπαιζαν οι φοιτητές.[...]

Στο Γυψοχώρι

Είχε περάσει κάμποσος καιρός όταν η Κωνσταντία μπόρεσε να φύγει για τα Πιέρια που την περίμεναν. Εγώ έμεινα λίγο ακόμη στο Πάικο και αφού έμαθα να χειρίζομαι όπλο έφυγα μαζί με τη Σοφία Ιωαννίδου για το χωριό της μητέρας της, ένα ανταρτοχώρι της περιοχής. Έμεινα δύο μέρες σε συγγενείς της και από 'κει μ' έστειλαν στο Γυψοχώρι, στο σπίτι της Πασχαλίνης Βαλασοπούλου, μιας όμορφης γεροδεμένης επονίτισσας που ήταν γεμάτη ζωή και ενθουσιασμό, για να με στείλει κι αυτή με τη σειρά της σε άλλο χωριό. Έτσι από χωριό σε χωριό θα γύριζα πίσω στην Θεσσαλονίκη για να πάω στον εφεδρικό ΕΛΑΣ.

Στο δρόμο για το Γυψοχώρι με συνόδεψε ένας μικρός Επονίτης, σύνδεσμος, που τον έλεγαν Ηλία. Η διαδρομή ήταν αρκετά μεγάλη. Περπατούσαμε από πολύ πρωί μέχρι αργά το βράδυ κάνοντας μικρές στάσεις σε κάθε χωριό. Τα χωριά δεν ήταν το ένα μακριά από το άλλο. Μισή, μία ώρα, το πολύ δύο. Πηγαίναμε μέσα από χωραφόδρομους και δασάκια με πανύψηλα δέντρα. Στο δρόμο μας συναντήσαμε και καμένα χωριά, που πάνω τους είχαν αφήσει τη σφραγίδα τους οι Γερμανοί και οι Ταγματασφαλίτες. Σ' έπιανε ένα δέος. Μαύροι τοίχοι μισογκρεμισμένοι, δέντρα καρβουνιασμένα και δρόμοι έρημοι που ήθελες να τους διαβείς τρέχοντας. Σου κοβόταν η ανάσα, σαν να σε κυνηγούσε η ερημιά τους και το κακό που είχε γίνει.

Όταν φτάσαμε, το Γυψοχώρι ήταν γεμάτο αντάρτες. Είχαν συγκεντρωθεί εκεί, για να χτυπήσουν μέσα στη φωλιά τους, την Κρύα Βρύση, τους Ταγματασφαλίτες, που είχαν ρημάξει όλη την περιοχή. Την άλλη μέρα οι αντάρτες τους κύκλωσαν και τους ζήτησαν να παραδοθούν. Οι αρχηγοί τους εξισώνοντας τον εαυτό τους με τον Λεωνίδα και τους 300 Σπαρτιάτες απάντησαν «Μολών λαβέ». Έτσι η σύγκρουση έγινε και τους συντρίψανε. 450 αιχμάλωτοι και 50 κάρα με οπλισμό ήρθαν στα χέρια των ανταρτών. Το νέο μαθεύτηκε σαν αστραπή απ' άκρη σ' άκρη του κάμπου. Και ενώ η φάλαγγα με τους αιχμάλωτους ταγματασφαλίτες βάδιζε από την Κρύα Βρύση προς το Γυψοχώρι, ο κόσμος έτρεχε από παντού να δει τα αιχμαλωτισμένα θηρία. Έκλεισε ο δρόμος από τα θύματά τους. Γριές και γέροι, γυναίκες και παιδιά ζητούσαν από τους αντάρτες, τους φονιάδες των δικών τους. Ξεφώνιζαν όλοι

μαζί οργισμένοι «φονιάδεεες! προδότεεες! και ορμούσαν να τους αποσπάσουν από τη φάλαγγα να τους λιντσάρουν. Αγώνα κάνανε οι αντάρτες να τους περάσουν μέσα από το εξαγριωμένο πλήθος.

Την άλλη μέρα στον Αϊ Θανάση, το νεκροταφείου του Γυψοχωρίου, έγινε η ταφή 17 ανταρτών που σκοτώθηκαν σ' αυτή τη μάχη.

ΠΙΚΡΗ ΛΕΥΤΕΡΙΑ

Φεύγουν οι Γερμανοί

Στις 12 του Οκτώβρη αμέσως μετά την ταφή των ανταρτών βρήκα την ευκαιρία και έφυγα με ένα κάρο από το Γυψοχώρι για τη Θεσσαλονίκη. Όταν έφτασα, ύστερα από μια πολύ επικίνδυνη και γεμάτη διακοπές διαδρομή, πήγα στην Επτάλοφο στο σπίτι μιας φίλης μου επονίτισσας. Από κει ήρθα σε επαφή με την οργάνωση και μ' έστειλαν μαζί με μια κοπέλα, που τη φωνάζαμε Μανταλένα, σ' ένα κτήμα έξω από τις Συκιές. Εκεί, όπως και σε όλες τις γύρω περιοχές, είχαν αρχίσει να συγκεντρώνονται οι πρώτες ομάδες του ΕΛΑΣ της πόλης της Θεσσαλονίκης που ήταν έτοιμος να αναλάβει δράση για μια ομαλή απελευθέρωση.

Η δουλειά που μου είχαν αναθέσει ήταν να μεταφέρω πληροφορίες και σημειώματα σε άλλες περιοχές και πολλές φορές στο κέντρο της Θεσσαλονίκης. Πράγμα που μου έδινε την ευκαιρία να πετιέμαι κρυφά μέχρι του Χλαμπέα και να βλέπω τους δικούς μου. Η μάνα μου όμως τις φοβόταν αυτές τις επισκέψεις και μ' έδωχνε. «Να μην ξανάρθεις», μου έλεγε, «γιατί θα σε πιάσουν και θα κάψεις κι εμάς και τον άνθρωπο που μας έχει στο σπίτι του».

Στο μεταξύ, όσο οι μέρες περνούσαν, τόσο γέμιζαν τα γύρω υψώματα της πόλης με νέους που έρχονταν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στον ΕΛΑΣ που όλο και κατέβαινε πιο χαμηλά μέσα στις συνοικίες.

Από τις 22 του Οκτώβρη όλος ο λαός της Θεσσαλονίκης βρισκόταν στο πόδι.

Στις 26 Οκτωβρίου, μέρα που συνέπεσε με τη γιορτή του πολιούχου της Αγίου Δημητρίου και με την απελευθέρωσή τους από τους Τούρκους, η Θεσσαλονίκη ζούσε μέρες ανεπανάληπτου ενθουσιασμού. Κανείς δε φοβόταν πια τους 35.000 Γερμανούς που είχαν συγκεντρωθεί στο κάτω τμήμα της πόλης.

Αυτή τη μέρα ο ΕΛΑΣ της Θεσσαλονίκης είχε κάτω από τον έλεγχό του όλες τις συνοικίες, όλα τα προάστια και την Άνω Πόλη όπου αντηχούσε το αντάρτικο τραγούδι μέρα και νύχτα. Οι Γερμανοί που είχαν στο μεταξύ ετοιμαστεί για υποχώρηση είχαν κάνει ένα σωρό υπονομεύσεις. Και ενώ ο στρατός τους εγκατέλειπε τη Θεσσαλονίκη, ειδικά τμήματά τους, άρχισαν τις ανατινάξεις. Ανατίναξαν αποθήκες, πετρέλαια, εγκαταστάσεις, δρόμους, γέφυρες, βαγόνια, ατμομηχανές, το μεγάλο λιμενοβραχίονα της πόλης και όσα επιταγμένα καΐκια και μικρά πλοία ήταν αραγμένα μέσα στο λιμάνι και το μήκος της παραλίας. Ακόμα και τις γραμμές του τρένου τις ανατίναξαν μία μία σε κάθε σημείο σύνδεσής τους. Με μια θωρακισμένη αμαξοστοιχία που είχε μείνει τελευταία πυροδοτούσαν τα εκρηκτικά που είχαν από πριν τοποθετήσει. Και ήταν τέτοια η μανία της καταστροφής που τους έπιασε, που όπου πρόλαβαν κατέστρεψαν και τα ρολόγια και τους τηλεγράφους και τα παγκάκια ακόμα των σταθμών.

Μαζί με όλες τις ανατινάξεις ήταν προγραμματισμένη και η ανατίναξη του εργοστασίου ηλεκτροφωτισμού που βρισκόταν στην Αγίου Δημητρίου, δίπλα στη λαχαναγορά. Ο Εφεδρικός ΕΛΑΣ είχε λάβει διαταγή να σώσει με κάθε θυσία το δύο εργοστάσια ηλεκτροπαραγωγής και ότι ακόμα μπορούσε από αυτά που είχαν υπονομευτεί. Έτσι, όταν πέρασαν οι Γερμανοί πάνω σε μια μοτοσυκλέτα με καλάθι, με κατεύθυνση την Ηλεκτρική της Αγίου Δημητρίου, οι Ελασίτες, που είχαν προωθηθεί μέχρι εκεί, τους πυροβόλησαν. Το αποτέλεσμα ήταν να σκοτώσουν τον ένα από αυτούς και να συλλάβουν τους άλλους. Η ανατίναξη ματαιώθηκε και μέσα σε λίγα λεπτά δεν υπήρχε τίποτα που να μαρτυρά τι είχε συμβεί. Βγήκε ο κόσμος με νερό και σκούπες, έπλυνε τον δρόμο και τον καθάρισε. Όταν μετά ήρθε ένα Γερμανικό τανκ αναζητώντας το αργοπορημένο απόσπασμα, δεν βρήκε κανένα ίχνος του. Οι Γερμανοί έφαχναν και απειλούσαν πως θα χτυπήσουν αν δεν βρεθούν οι στρατιώτες τους. Ο χρόνος όμως περνούσε και η υποχώρησή τους γινόταν πάνω σε προγραμματισμένο σχέδιο. Δεν είχαν καιρό ν' αρχίσουν μάχη. Ύστερα, ήταν κυκλωμένοι. Παντού υπήρχαν ελασίτες και οπλισμένοι πολίτες. Βιάζονταν να φύγουν. Απειλούσαν, ξαναπειλούσαν, μα στο τέλος αναγκάστηκαν να έρθουν σε διαπραγματεύσεις με τον εφεδρικό ΕΛΑΣ. Συμφώνησαν να τους δώσει το νεκρό τους και τους άλλους και να φύγουν χωρίς επεισόδια. Έφυγαν με προσποιητή ψυχραιμία.

Στην Εγνατία, μπροστά στην Πλατεία Δικαστηρίων, τους περίμεναν μερικά θωρακισμένα αυτοκίνητα και τέσσερα τανκς με τις μπούκες στραμμένες προς την Επάνω Πόλη. Ενώθηκαν μαζί τους και εγκατέλειψαν μια για πάντα τη Θεσσαλονίκη. Αυτοί ήταν οι τελευταίοι.

Οι οπισθοφυλακές τους, 60 τανκς, πολλά θωρακισμένα, εκατοντάδες αυτοκίνητα με στρατιώτες και κατάμεστα με στρατό τρένα, είχαν αρχίσει να φεύγουν από τη νύχτα. Όχι όμως αγέρωχοι όπως ήρθαν. Πήγαιναν για το Σταθμό φορτωμένοι με τον οπλισμό τους, τραβώντας καρτσάκια με εφόδια για το δρόμο. Χωρίς σχηματισμό, σαν караβάνι γύφτικο, ήταν ζωσμένοι τα ελαφριά κανόνια τους και τα 'σερναν σαν μουλάρια. Όσοι είδαν το θέαμα αυτό πήραν τη μεγαλύτερη ικανοποίηση της ζωής τους. [...]

Δροσάκη, Ελευθερία (1985) *Εν Θεσσαλονίκη: από τον πόλεμο, την κατοχή και την αντίσταση*. Αθήνα: Οδυσσέας, σσ. 75-77, 82-83, 122-123, 125-127.